

Sveučilište u Zagrebu
EKONOMSKI FAKULTET
Zagreb - Hrvatska

Trg J. F. Kennedya 6
10000 Zagreb, Hrvatska
Telefon +385(0)1 238 3333
<http://www.efzg.hr/wps>
wps@efzg.hr

SERIJA ČLANAKA U NASTAJANJU

Članak broj 07-11

Alka Obadić
Šime Smolić

Analiza radnog kontingenta i ekonomska aktivnost stanovništva Hrvatske

SVEUČILIŠTE U
ZAGREBU

Analiza radnog kontingenta i ekonomska aktivnost stanovništva Hrvatske

Alka Obadić
aobadic@efzg.hr

Šime Smolić
ssmolice@efzg.hr

Ekonomski fakultet – Zagreb
Sveučilište u Zagrebu
Trg J. F. Kennedyja 6
10 000 Zagreb, Hrvatska

Sve izneseno u ovom članku u nastajanju stav je autora i ne odražava nužno službena stajališta Ekonomskog fakulteta u Zagrebu. Članak nije podvrgnut uobičajenoj recenziji. Članak je objavljen kako bi se potaknula rasprava o rezultatima istraživanja u tijeku, a u svrhu njegovog poboljšanja prije konačnog objavljivanja.

Copyright 2007 by Alka Obadić, Šime Smolić

Sva prava pridržana.

Dijelove teksta dopušteno je citirati uz obavezno navođenje izvora.

Sažetak

U ovom radu prikazuju se osnovna demografska kretanja u Hrvatskoj i njihove posljedice na ekonomsku aktivnost stanovništva, te se ukazuje na kritično stanje pojedinih dobnih skupina u usporedbi sa stanjem u EU-25. U svim zemljama prisutno je starenje stanovništva. Analiza ukupnog stanovništva Hrvatske pokazuje kako se udio dobne skupine 0-14 u posljednjih pedeset godina smanjio za 40%, dok se udio dobne skupine 65+ više nego udvostručio.

U usporedbi sa starim i novim članicama EU, Hrvatska ima najnižu stopu zaposlenosti izuzevši Poljsku i Bugarsku, a jaz je najizraženiji u osnovnoj dobnj skupini (25-64 godine) za oba spola. Među odabranom skupinom zemalja Hrvatska je ipak jedina zemlja u kojoj je došlo do blagog porasta ukupne stope aktivnosti u promatranom razdoblju. Uslijed promjene gospodarske strukture, među ostalim i zbog sve većeg udjela sektora usluga, ženska radna snaga postaje sve aktivnija. Rezultati istraživanja ukazuju kako je nužno stoga razmišljati o iskorištavanju resursa kojim raspolažemo u Hrvatskoj, tj. o većoj ekonomskoj aktivnosti žena.

Ključne riječi

radni kontingent, zaposlenost, ekonomska aktivnost, EU-25, Hrvatska

JEL klasifikacija

J11, J21

Abstract

In this paper fundamental demographic movements in Croatia and their consequences on population economic activity are shown. The research points out at critical circumstances of particular age groups compared to the situation in EU-25. All countries are facing with population ageing. The analyses of total Croatian population illustrate that proportion of age group 0-14 in last fifty years has decreased by 40% and the proportion of age group 65+ more than doubled.

In comparison with old and new EU members, Croatia has the lowest employment rate except Poland and Bulgaria, and the gap is mostly expressed in basic age group (25-64 years) for both sexes. Between selected group of countries, Croatia is still the only country in which soft increase of total activity rate is taking place in observed period. Owing to change of economic structure, first of all because of larger proportion of service sector, female labour force is becoming more active. The results of the research confirm that it is necessary to think about utilization of available resources, i.e. higher economic activity of women.

Keywords

working contingent, employment, economic activity, EU-25, Croatia

JEL classification

J11, J21

1. Uvodno

Na izrazite negativne demografske procese čijim se nastavljanjem neupitno i sve više ugrožava funkcioniranje društva već se dugo upozorava u stručnoj i znanstvenoj javnosti. Kao posljedica postupno kumuliranih nepovoljnih tendencija i procesa tijekom 20. stoljeća, od 1990-ih su godina demografska kretanja poprimila zabrinjavajuće razmjere, čije se gospodarske i društvene posljedice prvenstveno očituju nestašicom adekvatne radne snage tržištu rada i opterećenošću mirovinskih sustava.

Stoga je većina razvijenih zemalja OECD-a i EU posljednjeg desetljeća uložila mnogo truda i smanjivanju nezaposlenosti, no novo uvedene mjere na tržištu rada nažalost nisu uspjele u svim zemljama niti u svim ciljanim skupinama polučiti jednake rezultate. Imigranti, mladi, žene, te slabije obrazovani radnici u većini slučajeva imaju veće poteškoće prilikom zapošljavanja od osnovne dobne skupine muškaraca (25-54). Istovremeno sve moderne ekonomije, pa tako i Hrvatska suočavaju se sa novim izazovima – starenje stanovništva i globalizacija. Ukoliko se ništa ne poduzme u sljedećem razdoblju doći će do značajnog smanjenja radne snage u većini zemalja. Upravo stoga temeljni cilj ovog rada je ukazati na osnovne demografske trendove kretanja u Hrvatskoj i utvrditi njihove posljedice na ekonomsku aktivnost stanovništva.

Rada je strukturiran u pet cjelina. Nakon uvodnog dijela u drugom dijelu definirane su temeljne kategorije koje se koriste u radu, te se objašnjava metodološki način korištenja pojedinih varijabli u radu. Svaka analiza radnog kontingenta i ekonomske aktivnosti stanovništva bila bi nezahvalna bez analize osnovnih trendova u kretanju stanovništva i prikazu njene strukture. Stoga se u trećem dijelu analizira kretanje svjetskog i europskog stanovništva, te su dane demografske projekcije njihova kretanja. U četvrtom dijelu prikazana je struktura pojedinih dobnih skupina u ukupnom stanovništvu Hrvatske, te se ukazuje na kritično stanje pojedinih dobnih skupina u usporedbi sa stanjem u starim i novim članicama EU. Detaljna analiza radnog kontingenta i ekonomske aktivnosti stanovništva Hrvatske dana je u petom dijelu rada. Ovo je ujedno i najvažniji dio istraživanja u kojem se ukazuje na dobne i spolne razlike u zapošljavanju u Hrvatskoj i odabranim zemljama EU-25, te razloge neaktivnosti pojedinih kategorija stanovništva. U posljednjem, šestom dijelu ističu se temeljni zaključci rada.

2. Definicije i metode istraživanja

U ovom dijelu rada definiraju se temeljne demografske varijable koje se koriste u analizi ekonomske strukture aktivnog stanovništva te se ukazuje na osnovne alate koji su korišteni u istraživanju. Radni kontingent stanovništva čini broj stanovnika u dobi života, koju s obzirom na fiziološku sposobnost rada u određenom radnom vremenu i s određenim stupnjem intenzivnosti nazivamo radna snaga ili radno sposobna dob (Wertheimer-Baletić, 1999, 398). Dobne granice za utvrđivanje radne dobi su najčešće između 15. i 64. godine. Bitno obilježje radnog kontingenta je to da se on ne preklapa, ni kvantitativno ni kvalitativno s kontingentom radne snage – on je samo fiziološki demografski okvir za formiranje radne snage.

Polaznu osnovu za proučavanje ekonomske strukture ukupnog stanovništva čini ekonomska struktura aktivnog stanovništva (radne snage). U podjeli ukupnog stanovništva na aktivno i neaktivno ogledaju se odnosi između proizvođača i potrošača, između stvarnih mogućnosti proizvodnje i stvarnih zahtjeva potrošnje.

Prema koncepciji "radna snaga" bitan kriterij za utvrđivanje ekonomski aktivnog stanovništva je aktivno sudjelovanje u procesu rada. Ekonomski aktivno stanovništvo¹ čine (Campbell, C. R., Brue, S.L., 1992, 52-54):

- 1) sve zaposlene osobe koje rade:
 - a) puno radno vrijeme,
 - b) pola radnog vremena ili više,
 - c) manje od polovice prosječnog radnog vremena;
- 2) sve osobe koje aktivno obavljaju određeno zanimanje, ali nisu u radnom odnosu (aktivni u poljoprivredi, zanatstvu...);
- 3) nezaposlene osobe u određenom razdoblju (duže od jednog mjeseca)
 - a) nezaposleni koji su prije bili zaposleni i
 - b) osobe koje prvi put traže posao.

¹ Stopa aktivnosti jest postotni udio zaposlenih u radno sposobnom stanovništvu (DZS).

U dijelu rada kada se provodi komparativna analiza hrvatskog tržišta rada s drugim članicama EU koriste se podaci na temelju ankete o radnoj snazi. Navedeni podaci u slučaju Hrvatske obuhvaćaju rezultate ankete o radnoj snazi koja se godišnje provodila u Hrvatskoj tijekom 1996. i 1997. godine, dok se od 1998. godine provodi dvogodišnje.

Prema odredbama Međunarodne organizacije rada (ILO) anketa o radnoj snazi koristi slijedeće definicije (CROSTAT, 2004, 10):

- Trenutačno aktivno stanovništvo ili radna snaga jesu zaposlene i nezaposlene osobe razvrstane prema ekonomskoj aktivnosti u referentnom tjednu.
- Ekonomskom aktivnošću smatra se svaka aktivnost osoba koje pridonose ili su spremne pridonositi proizvodnji dobara i usluga u određenom (referentnom) razdoblju radi stjecanja sredstava za život.
- Stopa aktivnosti jest postotni udio aktivnog stanovništva (radne snage) u radno sposobnom stanovništvu.
- Osoba se smatra zaposlenom ako je u promatranom tjednu radila najmanje jedan sat za naknadu u novcu ili naturi ili za obiteljsku korist, pri čemu se obavljanje kućanskih poslova ne smatra gospodarskom aktivnošću, odnosno ako ima posao na koji će se vratiti premda u promatranom tjednu nije radila (zbog dopusta, bolovanja itd.).
- Stopa zaposlenosti je postotni udio zaposlenih u radno sposobnom stanovništvu.

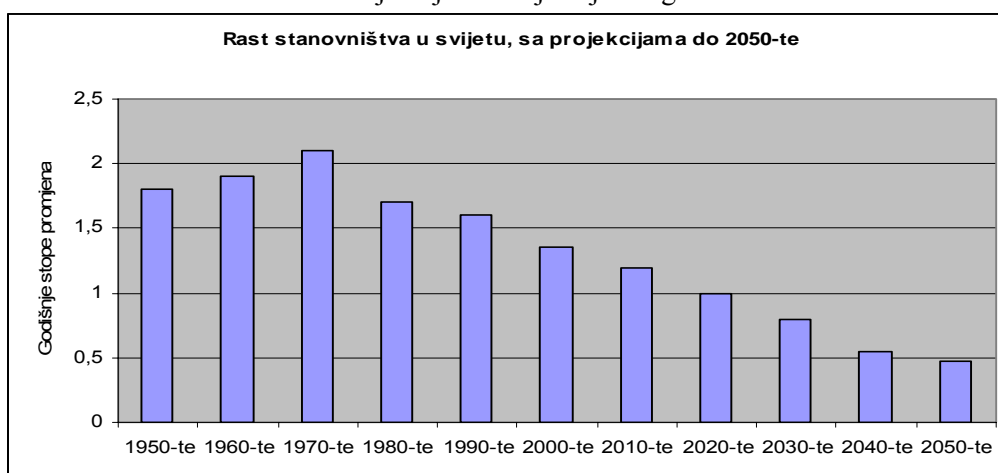
Kako bi se istražio odnos između dobnih i spolnih razlika u zapošljavanju u Hrvatskoj i odabranim zemljama EU-25 provodi se korelacijska i regresijska analiza. Podaci korišteni u toj analizi preuzeti su od Eurostata, a dobiveni su na temelju ankete o radnoj snazi, te su stoga usporedivi.

3. Svjetski i europski trendovi u kretanju stanovništva

Proučavanje stanovništva, uz fizičke karakteristike kao što su natalitet, mortalitet, prirodni prirast, dobne granice, migracije i slično, sve više uključuje i kvalitativne dimenzije. Obrazovanost i znanje upućuje na sukladnost sa suvremenim tehnologijama u smislu inicijativa, inovacija i potencijalnih sposobnosti kreiranja i upotrebe suvremenih znanja. Brojnost stanovništva i ekonomska snaga određuju veličinu unutarnjega tržišta, a dobna struktura i obrazovna stanja upućuju na radno sposobno i održavano stanovništvo i na stanje ljudskoga kapitala. Izučavanje struktura stanovništva bitna je podloga za strategiju razvitka, ali i za ocjenu potencijalnog mehaničkog kretanja stanovništva u prostoru (Bogunović, 2006, 35).

Stanovništvo EU, i uz pozitivni migracijski saldo, približilo se u prošla dva desetljeća nultoj stopi rasta s izraženim pesimističkim prognozama za buduća kretanja. Kao posljedica smanjenja fertiliteta, pretpostavlja se da će stopa rasta svjetskog stanovništva pasti sa 1,35% godišnje u razdoblju 1995-2000 na 0,47% godišnje u razdoblju 2045-2050 (UN, 2001) što će imati značajan utjecaj na smanjivanje radno sposobnog stanovništva (vidjeti grafikon 1). Naime, do 2050. godine *baby-boom* generacija će izaći iz radne snage, a upravo je ta starosna kohorta bila glavnim pokretačem porasta radne snage u razdoblju nakon 2. svjetskog rata (Toossi, 2006, 1). Demografske projekcije ukazuju da će u slijedećim desetljećima doći do smanjivanja stanovništva i radne snage i u Kini (Tyers, Shi, 2007, 538).

Grafikon 1. Projekcije kretanja svjetskog stanovništva

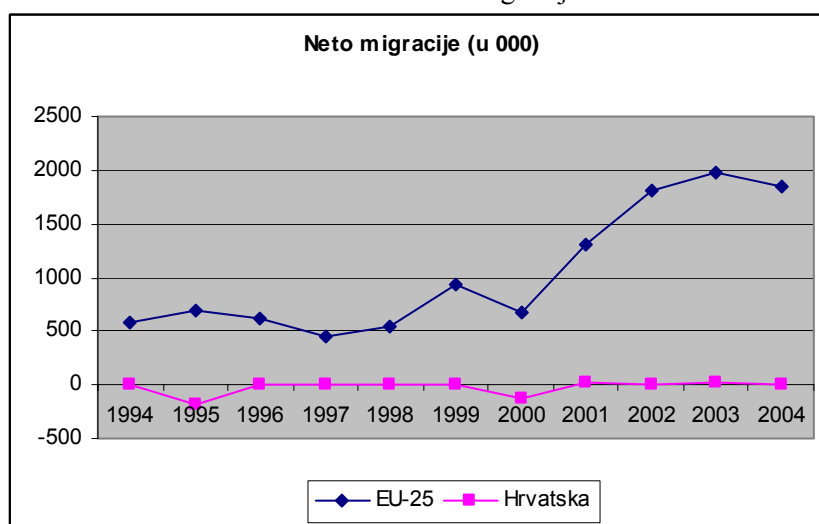

Izvor: UN (2001).

Valja napomenuti da deset novih članica EU imaju sporiji rast stanovništva od razvijenih petnaest članica, a to je iznimka i u svjetskim razmjerima. Naime, slabije razvijene zemlje obično karakteriziraju visok prirodni priraštaj i veći udio mlađe dobne skupine u strukturi stanovništva, što u okviru Unije nije slučaj. Identično, pa čak i nešto nepovoljnije, kretanje ukupnoga stanovništva imaju Hrvatska, kao nova potencijalna članica Unije, te Bugarska i Rumunjska (Bogunović, 2006, 35). Očito je kako se sve moderne ekonomije istovremeno suočavaju se za novim izazovima – starenje stanovništva i globalizacija.

Nultu stopu i opadanje broja ukupnog stanovništva prati pogoršanje dobne strukture. U stanovništvu Unije opada udio mlađih dobnih skupina (oko 5% od 1980. do 2000.), a raste udio starije populacije (oko 2%). Istovremeno postoji i rast radnog kontingenta kao rezultat pozitivnog migracijskog salda. Migracije su uzrokovane kombinacijom ekonomskih, političkih i socijalnih faktora. Naime, prema razvijenim europskim državama postoje migracijski pritisci iz drugih dijelova Europe, ali još intenzivnije iz izvan europskih prostora. Riječ je o značajnom "pull-efektu" (efekt privlačenja). Nepotpuni podaci upućuju da se u posljednjih deset godina prošlog stoljeća u zemlje Unije uselilo više od 20 milijuna ljudi. Broj migranta koji su ušli u zemlje EU-25 se značajno povećao u posljednjih nekoliko godina. Neto migracije na područje EU-25 porasle su od 590 000 ljudi u 1994. godini na 1,85 milijuna u 2004. godini.

Grafikon 2. Neto migracije

Izvor: European Commission (2007).

Postoji velika vjerojatnost da su navedeni podaci podcijenjeni u odnosu na stvarne tijekomove migracija među zemljama obzirom da one ne uključuju potajne migracije kao što su ilegalne imigracije ili trgovina ljudima (European Commission, 2007, 75). Neto migracije u Hrvatskoj su se posljednjih godina stabilizirale. Pozitivne su i kreću se između 9000 i 15000 osoba što ukazuje da je broj imigranata u Hrvatsku veći od broja migranta iz Hrvatske. Obzirom na niske stope rađanja u većini zemalja članica EU migracije su često najvažnija komponenta promjene stanovništva unutar EU.

Ako se nastavi ekonomski prosperitet Unije, migracijski će se pritisci nastaviti. Te pritiske mogu ublažiti, ali ne i otkloniti ograničenja (Schengenski sporazum i sl.). Pozitivne ekonomske promjene i buduća očekivanja smanjivat će migracijske pritiske u okviru Unije, što će se odraziti na prirodno i mehaničko kretanje stanovništva (Bogunović, 2006, 37).

Negativni demografski trendovi karakteriziraju i početak 21. stoljeća. Unija je 2004. godine imala oko 455 milijuna stanovnika, što u odnosu na prethodnu godinu znači apsolutni rast od 1217 tisuća stanovnika. No, taj je rast ostvaren zahvaljujući neto migracijama (1017 tisuća) i manjim dijelom prirodnim kretanjem (202 tisuće). Sve zemlje EU-15 imaju pozitivan migracijski saldo koji je najizraženiji kod Španjolske, Italije², Njemačke i Velike Britanije, a i zemlje EU-10 također bilježe pozitivne migracije s izuzetkom Poljske, Litve i Latvije koje imaju negativan migracijski saldo.

Bugarska i Rumunjska su u godini 2003. godini imale smanjenje prirodnog prirasta za 47, odnosno za 56 tisuća stanovnika, a može se očekivati i izražen negativan migracijski saldo. Navedeni scenarij

² Neto migracije u Italiju i Španjolsku čine polovicu ukupnih migracija (Eurostat, 2006).

svakako se može primijeniti i na Hrvatsku kao potencijalnu članicu Europske unije. Hrvatska je tradicionalno emigrantsko područje, pa je tako i u uvjetima ograničenja u prostoru za kretanje radne snage (Bogunović, 2006, 37).

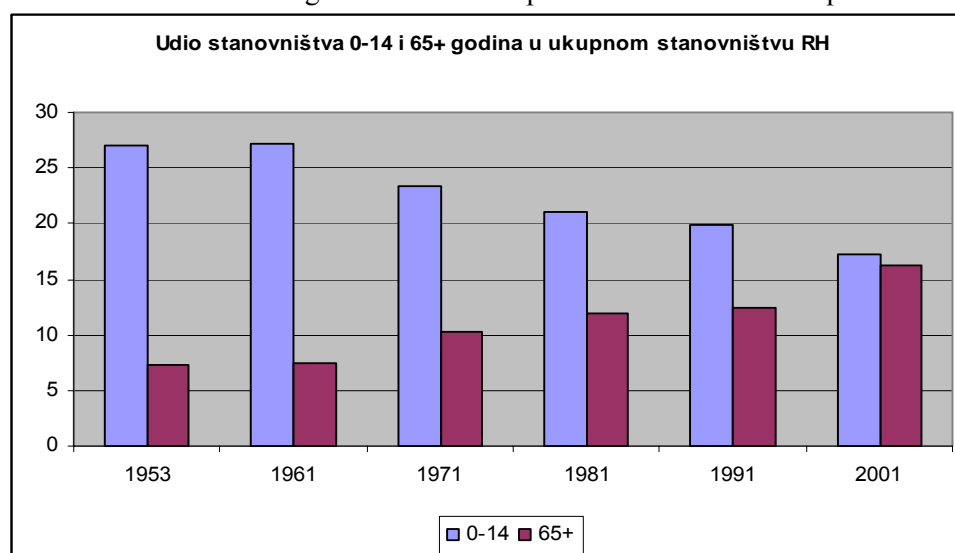
Također je važno naglasiti da iako su u Europskoj uniji razlike u pokazateljima po spolu vezanima za tržište rada posljednjih godina sve manje, one su još uvijek značajne. Žene još uvijek prevladavaju u ekonomski neaktivnom stanovništvu, manje zarađuju i brojnije su na sekundarnom tržištu rada³, tj. rade na neatraktivnim poslovima koje je napustila (ili u koje nikada nije ni ulazila) muška radna snaga. Općenito na stopu rasta zaposlenosti žena u Europi posljednjih godina utjecao je razvoj uslužnih djelatnosti i socijalne države. U nastavku istraživanja dan je pregled kretanja ukupnog stanovništva Hrvatske, te se ukazuje na kritično stanje pojedinih dobnih skupina u ukupnom stanovništvu Hrvatske u usporedbi s ostalim zemljama EU-25.

4. Kretanje ukupnog stanovništva Hrvatske u 20. stoljeću i danas

U posljednjim se desetljećima pojačava intenzitet smanjivanja stanovništva Hrvatske, pa to uz pogoršanje dobne strukture upućuje na nastavak nepovoljnog trenda. U strukturi ukupnoga stanovništva Hrvatske dobna skupina do 14 godina starosti sudjeluje sa svega 16,7%, što je približno jednako (15,1%) dobnoj skupini od 65 i više godina starosti. U posljednjih 50 godina udio mlade dobne skupine u ukupnome stanovništvu Hrvatske gotovo se prepolovio, a udio starije skupine povećan je za 2,5 puta (Bogunović, 2006, 38).

Analiza razdoblja od 1991. do 2001. godine zanimljiva je ponajviše zato jer je tijekom tog razdoblja došlo do smanjenja ukupnog broja stanovnika 2001. godine u odnosu na 1991. godinu. Ne samo da je riječ, po prvi put u drugoj polovici dvadesetog stoljeća o smanjenju ukupnog broja stanovnika, već je to smanjenje bilo veliko za hrvatske prilike i iznosilo je 294 630 stanovnika. Mlađe dobne skupine doživjele su smanjenje broja stanovnika, neke više neke manje (Gelo, Akrap, Čipin, 2005, 98). Tako stanje zabilježeno popisom 2001. godine pokazuje da je najbrojnija dobna skupina 40-44 za ukupno i žensko stanovništvo, dok je kod muškaraca najbrojnija ona sljedeća 45-49. Broj djece 0-4 je sve manji, što pokazuje i činjenica da je i dobna skupina 65-69 brojnija od dječje baze. To je povezano i sa sve većim udjelima starog stanovništva u ukupnom stanovništvu, naročito onog najstarijeg (75+) (Gelo, Akrap, Čipin, 2005, 135). Slijedeći grafikon zorno pokazuje kako se udio dobne skupine 0-14 u posljednjih pedeset godina smanjio za 40%, dok se udio dobne skupine 65+ više nego udvostručio u istom promatranom razdoblju.

Grafikon 3. Udio stanovništva 0-14 godina i 65+ u ukupnom stanovništvu RH u promatranom razdoblju

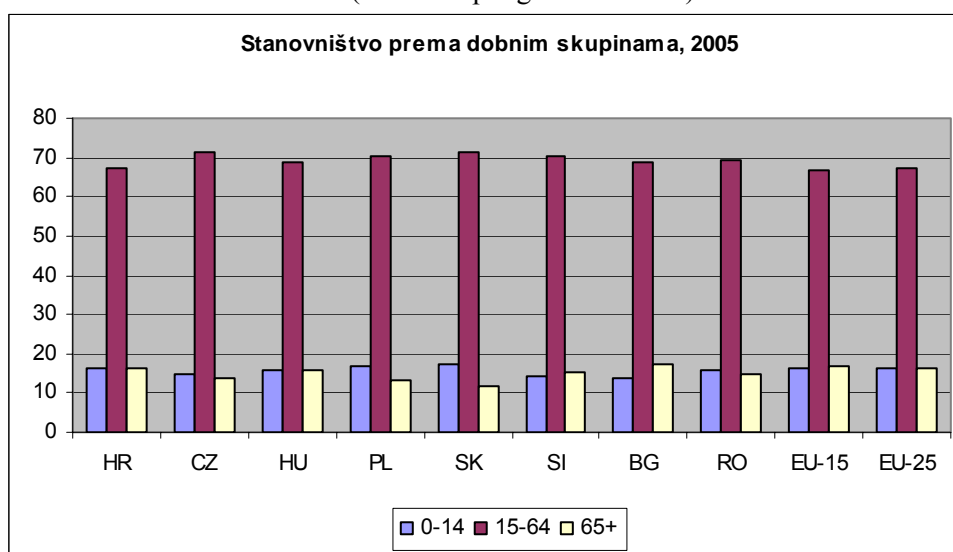

Izvor: izračun autora prema (Gelo, Akrap, Čipin, 2005, 134).

³ Riječ je o niskoplaćenim zanimanjima. U tri tradicionalno stigmatizirana uslužna sektora u kojima pretežno rade žene ubrajaju se poslovi u pripremi hrane, čišćenju i njegovateljstvu. Žene koje u uslužnoj djelatnosti rade takve loše poslove zapravo su "nevidljive" (Kerovec, 2003, 265).

Stanovništvo Hrvatske smanjilo se tijekom razdoblja tranzicije prvenstveno uslijed migracija koje su uzrokovane ratom, ali i uslijed negativnog prirodnog prirasta. U 2005. godini Hrvatska je imala 4,4 milijuna stanovnika, pri čemu je udio poljoprivrednog stanovništva činio 5,5% (European Commission, 2007). Najveći udio stanovništva (28%) i radne snage (30%) nalazi se u Gradu Zagrebu, dok je u ostalim županijama prisutan proces depopulacije. Hrvatska se kao i ostale nove i stare članice EU suočava sa problemom starenja stanovništva. Udio stanovništva mladih od 15 je 16%, kao i udio starijih od 65, po čemu se Hrvatska nalazi odmah iza Bugarske po starosti stanovništva u usporedbi s ostalim novim članicama EU, ali vrlo blizu EU-15. Kao posljedica takvog nepovoljnog odnosa radnog i umirovljenog stanovništva, Hrvatski mirovinski sustav nalazi se pod velikim pritiskom. Udio radno sposobnog stanovništva (od 15-64 godine starosti) činio je 67% ukupnog stanovništva u 2005. godini i bio je manji nego u bilo kojoj drugoj novoj članici EU, ali još uvijek iznad prosjeka EU-15 (vidjeti grafikon 4).

Grafikon 4. Stanovništvo prema dobnim skupinama u odabranim zemljama, 2005 (% od ukupnog stanovništva)

Izvor: European Commission (2007).

Kao posljedica globalizacije i starenja stanovništva javlja se sve veći *mismatch* (jaz) između obrazovnih i kvalifikacijskih karakteristika radnika i potreba na tržištu rada. Stoga se poduzeća i radnici trebaju prilagoditi novim promjenama uzrokovanim globalizacijom i tehnološkim napretkom. Naime, danas je preko trećine radno sposobnog stanovništva nezaposleno i neaktivno u zemljama OECD-a. U osnovnoj dobnoj skupini zaposleno je samo 65% radno sposobnih žena nasuprot 87% muškaraca. Starija dobna skupina također ima prosječno relativno nisku stopu zaposlenosti u zemljama OECD-a na razini od 51%. Tome su posebno pridonijeli mirovinski sustavi i postupci mogućeg prijevremenog odlaska u mirovinu koji obeshrabruju starije radnike od prihvaćanja posla (OECD, 2006). Stoga su posljednjih godina mnoge zemlje odlučile povisiti starosnu dob za odlazak u mirovinu⁴.

5. Rezultati istraživanja

Kako je temeljni cilj ovoga rada utvrditi posljedice nepovoljnih demografskih kretanja u Hrvatskoj na ekonomsku aktivnost stanovništva, u ovom istraživanju provodi se analiza radnog kontingenta i ekonomske aktivnosti stanovništva Hrvatske, te njihova usporedba s odabranim starim i novim članicama EU.

Postizanje što više stope zaposlenosti⁵ osobito je važno i radi udovoljavanja ciljeva iz Lisabona (ukupna stopa zaposlenosti od 70% odnosno stopa zaposlenosti žena viša od 60%), koje članice EU moraju

⁴ U Japanu su postepeno do 2013. godine odlučili povisiti starosnu granicu za odlazak u mirovinu sa 60 na 65. U SAD-u će je u slijedećih dvadeset godina podići sa 65 na 67, dok će u Novom Zelandu tu granicu podići sa 60 na 65 u slijedećih devet godina. Belgija, Portugal i Ujedinjeno kraljevstvo su među onim zemljama koje nastoje približiti dobnu granicu žena za odlazak u mirovinu dobnoj granici muškaraca (Taqi, 2002, 111).

⁵ Stopa zaposlenosti je postotni udio aktivnog stanovništva (radne snage) u radno sposobnom stanovništvu.

postići do 2010. godine, a koje nove članice EU najvjerojatnije neće uspjeti zadovoljiti⁶. Za razliku od članica EU-15 gdje su stope zaposlenosti u stalno porastu posljednjeg desetljeća, Hrvatsku karakteriziraju opadajuće stope zaposlenosti i ekonomske aktivnosti do 2001. godine nakon čega slijedi tek skroman oporavak.

5.1. Radni kontingent

U Europskoj uniji je godine 2005. bilo zaposleno oko 64% stanovništva između 15 i 64 godine. U devet država članica (Danska, Irska, Cipar, Nizozemska, Austrija, Portugal, Finska, Švedska i Ujedinjeno kraljevstvo) stopa zaposlenosti je bila iznad 67%, dok je s druge strane ona ostala ispod 60% u Italiji, Mađarskoj, Malti, Poljskoj i Slovačkoj (European Commission, 2007, 132). U Hrvatskoj je zaposleno svega 50,7% radnog kontingenta⁷. To se događa uz permanentno pogoršavanje starosne strukture i uz smanjivanje radnog kontingenta, pa to upućuje na brzo ukidanje postojećih i na sporo kreiranje novih radnih mjesta. Visoka nezaposlenost svakako povećava nesigurnost i potiče migracije i zaoštavanje problema u socijalnoj sferi.

Demografska kretanja u okviru Unije i pogoršanje starosne strukture stanovništva upućuju na dugoročno sve naglašenije smanjivanje radnoga kontingenta i radne snage, a to upućuje na migracije i na potrebu uvoza radne snage. Takovo kretanje radne snage u posljednja dva desetljeća prošloga stoljeća i predviđanja za prvo desetljeće ovoga stoljeća rezultat su demografske stvarnosti Europe i pogoršanja starosne strukture stanovništva (Bogunović, 2006, 45).

U usporedbi sa starim i novim članicama Hrvatska ima najnižu stopu zaposlenosti izuzevši Poljsku i Bugarsku. Navedeno vrijedi i za stope zaposlenosti žena i stope zaposlenosti muškaraca. U 2005. godini stopa zaposlenosti u Hrvatskoj bila je 9 postotnih bodova niža od prosjeka EU-25, pri čemu je ona za muškarce bila niža za 10,7 postotnih bodova, a za žene 7,7. Taj jaz je bio posebno visok za mlađu dobnu skupinu (15-24 godina), te za stariju (55-64 godine), gdje je ta razlika iznosila više od 10 postotnih bodova (vidjeti tablicu 1).

Tablica 1. Stope zaposlenosti prema dobnim skupinama u odabranim zemljama, 2005

Ukupno	HR	CZ	HU	PL	SK	SI	BG	RO	EU-25	EU-15
15-64	54,7	64,2	56,8	51,7	57,0	65,3	54,2	57,7	63,3	64,7
15-24	26,5	27,8	23,6	21,7	23,3	3,8	21,5	27,9	36,8	40,0
25-54	70,9	81,4	73,6	68,2	74,7	83,8	71,2	72,9	76,8	77,6
55-64	30,1	42,7	31,1	26,2	26,8	29,0	32,5	36,9	41,0	42,5
Muškarci										
15-64	61,8	72,3	63,1	57,2	63,2	70,8	57,9	63,4	70,9	72,7
15-24	30,9	30,1	26,3	24,8	28,0	38,8	23,2	30,7	39,8	42,9
25-54	77,7	89,2	80,5	73,9	80,0	86,4	73,5	79,2	85,2	86,4
55-64	40,9	57,2	38,4	34,1	43,8	40,9	42,2	43,1	50,7	52,2
Žene										
15-64	47,8	56,0	50,7	46,2	50,9	60,5	50,6	52,1	55,7	56,8
15-24	21,7	25,4	20,8	18,6	24,9	28,6	19,6	25,1	33,8	37,0
25-54	64,3	73,4	67,0	62,6	69,3	81,2	68,8	66,6	68,5	68,8
55-64	21,0	29,4	25,0	19,4	12,6	17,8	24,2	31,4	31,7	33,2

Izvor: European Commission (2005).

Međutim, ukoliko se stope zaposlenosti usporede sa stopama u novim članicama EU-25, te Bugarskom i Rumunjskom koje su postale članice u 2007. godini jaz je najizraženiji u osnovnoj dobnoj skupini (25-54 godina), gdje Hrvatska postiže najniže stope nakon Poljske. To se istovremeno odnosi i na muškarce i na žene. Ukupna niska stopa zaposlenosti ukazuje na nisku dostupnost prilika za zapošljavanje koje su povezane s efektom obeshrabrenog radnika (Rutkowski, 2003). Stopa zaposlenosti za stariju dobnu

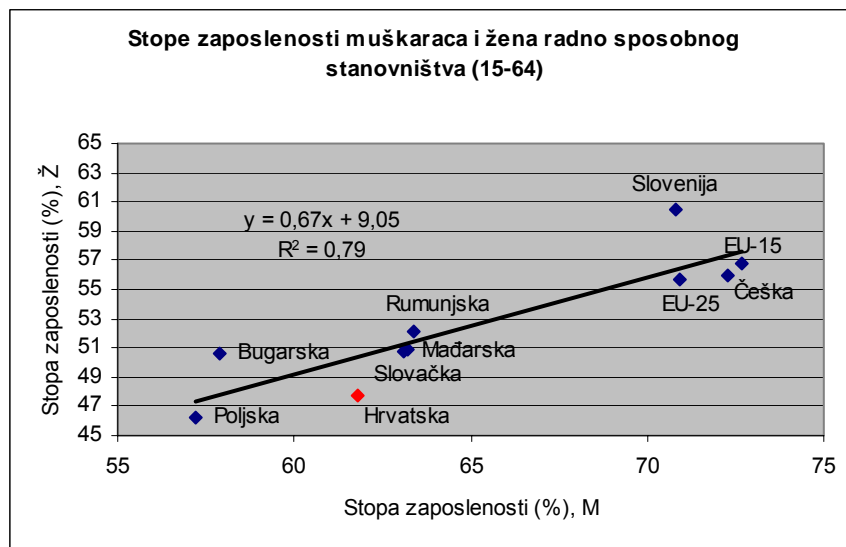
⁶ Europsko vijeće je u Lisabonu u ožujku 2000. godine postavilo cilj da do 2010. godine EU mora postati najkonkurentnija i najdinamičnija ekonomija na svijetu temeljena na znanju. U skladu s navedenim ciljem posebno se ističe podizanje stope zaposlenosti što je moguće bliže granici od 70% do 2010. godine, te povećanje stope zaposlenosti žena iznad 60% iste godine. Detaljnije o Lisabonskoj strategiji vidjeti na: http://europa.eu/scadplus/glossary/lisbon_strategy_en.htm.

⁷ Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2001. godine radni kontingent je činilo 2 828 632 ljudi od čega 52,1% muškaraca i 47,8% žena (DZS).

skupinu (55-64 godine) je slična onoj u novijim članicama EU izuzevši Češku, ali značajno niža nego u EU-15. Glavni razlozi tako niskoj stopi zaposlenosti u ovoj dobnoj skupini proizlaze uslijed provođenja programa ranijeg umirovljenja tijekom 1990-ih kako bi se spriječila otvorena nezaposlenost.

U nastavku istraživanja prikazuje se odnos između stope zaposlenosti muškaraca i žena radno sposobnog stanovništva (15-64). U analizu su uzeti podaci iz tablice 2. za odabranu skupinu zemalja. Uočljivo je da između stope zaposlenosti muškaraca srednje dobi i stope zaposlenosti žena srednje dobi postoji relativno čvrsta veza (Pearsonov koeficijent korelacije je 0,88).

Grafikon 5. Stope zaposlenosti muškaraca i žena radno sposobnog stanovništva (15-64)

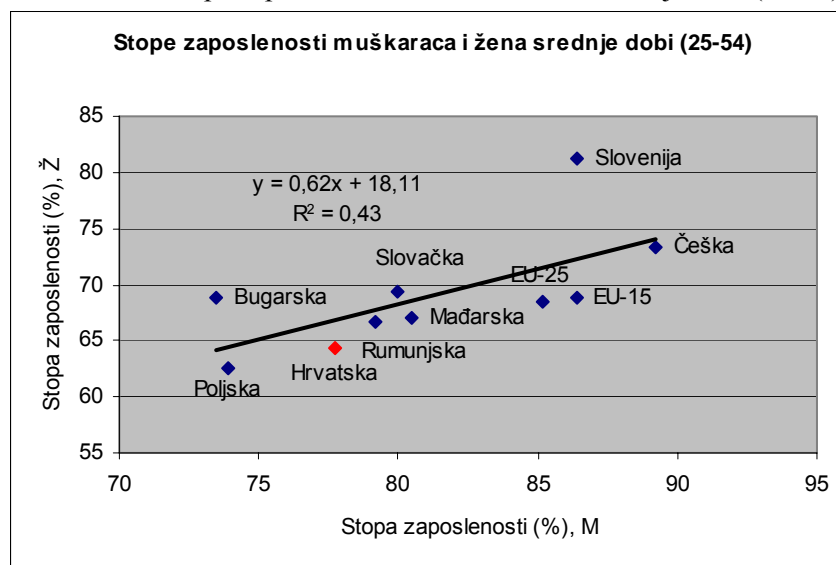

Od regresijskog pravca najviše odstupaju Slovenija i Hrvatska. Navedeno odstupanje u slučaju Slovenije uzrokovano je višom stopom zaposlenosti žena nego u drugim zemljama slične stope zaposlenosti muškaraca u odabranoj skupini zemalja⁸. U hrvatskom slučaju može se zaključiti da je odstupanje od regresijskog pravca uzrokovano podjednako u obje spolne skupine. Odstupanje je nešto manje u pogledu stope zaposlenosti žena u slučaju usporedbe sa skupinom EU-25 u odnosu na skupinom zemalja EU-15. Jedan od razloga tome vjerojatno je nasljeđe socijalističkog gospodarstva kojeg obilježava razmjerno visoka zaposlenost žena.

U nastavku istraživanja prikazuje se odnos između stope zaposlenosti muškaraca i žena srednje dobi (25-54). Što se tiče relativnog položaja srednje starog stanovništva na tržištu rada odabrane skupine zemalja, stopa zaposlenosti muškaraca srednje dobi umjereno je čvrsto povezana (Pearsonov koeficijent korelacije je 0,65) sa stopom zaposlenosti žena srednje dobi.

⁸ Slovenija, je naime jedna od rijetkih post-socijalističkih zemalja (osim Češke i Mađarske) u kojoj se pozicija žena na području zapošljavanja nije pogoršala u prvoj fazi tranzicije, iako je kasnije došlo do blagog porasta udjela nezaposlenih žena. Stopa ekonomske aktivnosti raste od 1993. godine (Bahovec, Vodopivec, Salecl, 2001, 35).

Grafikon 6. Stope zaposlenosti muškaraca i žena srednje dobi (25-54)

Analiza odnosa između stope zaposlenosti muškaraca i žena srednje dobi ponovno ukazuje na vrlo visoku zaposlenost žena u Sloveniji u usporedbi s drugim zemljama, koja je u ovoj dobnoj skupini još više izražena u odnosu na radno sposobnu populaciju (15-64). Navedeno se može objasniti i činjenicom da je jedno od glavnih obilježja i stalnih trendova u razvijenim društvima, ali i u tranzicijskim feminizacija radne snage, te promjena od obitelji jednoga muškog hranitelja prema obiteljima s dva hranitelja (Kerovec, 2003, 264). U Hrvatskoj niti u ovoj dobnoj skupini ne postoji izrazita razlika između spolova u položaju na tržištu rada, a ukupno odstupanje od skupine zemalja EU-15 i EU-25 manje je nego u slučaju radno sposobnog stanovništva. Važno je istaknuti da u doba najvećih potresa u hrvatskom gospodarstvu, tj. početkom 1990-ih⁹, veća koncentracija žena u sektoru usluga (odnosno u onim područjima koja recesija manje pogađa) zaštitila ih je od većih otpuštanja. Naime, likvidacijama i stečajevima poduzeća jače su bile pogođene "muške" gospodarske grane (građevinarstvo, metalna industrija, strojogradnja i dr.), što je uvjetovalo smanjenje broja zaposlenih muškaraca te njihov veći priljev u registriranu nezaposlenost (Kerovec, 2003, 268).

5.2. Ekonomska aktivnost

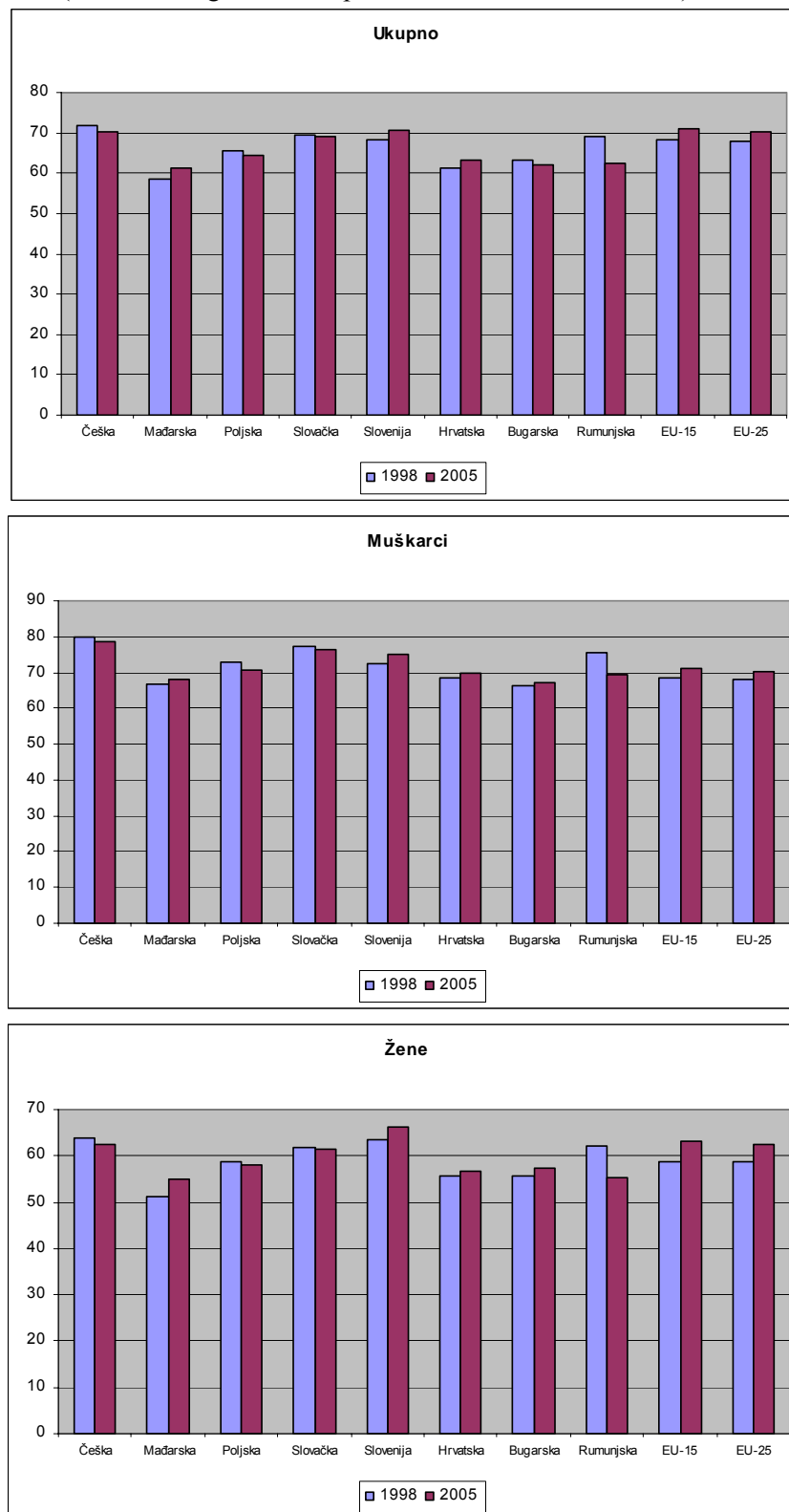
Uzroci ekonomske neaktivnosti muškaraca su najčešće školovanje i umirovljenje¹⁰, dok su razlozi ekonomske neaktivnosti za polovicu žena u dobi od 25 do 54 godine obiteljske i kućanske obaveze. Stoga je na zasjedanju Europskog vijeća u Lisabonu u ožujku 2000. godine postavljen i cilj da je primarno poboljšati usluge skrbi o djeci i to tako da do 2010. godine najmanje 33% djece do 3 godine i 90% djece od 3 godine do polaska u školu, bude pokriveno nekim oblikom usluga dječje skrbi (European Commission, 2002).

Ukupna stopa aktivnosti (udio radne snage u radno sposobnom stanovništvu) i za muškarce i za žene je posljednjih godina u stalnom porastu u starim članicama EU, dok u Hrvatskoj pokazuje nejednak razvoj (vidjeti grafikon 7).

⁹ U tranzicijskom razdoblju, tj. od 1991. do 2002. godine, ukupan broj zaposlenih osoba u Hrvatskoj smanjen je za 10,0%, s tim da se broj zaposlenih žena smanjio za 6,0, a broj zaposlenih muškaraca za 13,0% (DZS).

¹⁰ Veliki problem predstavlja činjenica što u mnogim zemljama visoki udio radnika odlazi u mirovinu i povlači se s tržišta rada prije nego što ispune zakonske uvjete za starosnu mirovinu (Taqi, 2002, 112).

Grafikon 7. Stope aktivnosti u odabranim zemljama
(% radne snage u radno sposobnom stanovništvu 15-64), LFS

Izvor: Eurostat; WIIW baza podataka.

U usporedbi s novim članicama EU ukupna stopa aktivnosti u Hrvatskoj u dvije promatrane godine (1998. godine iznosila je 61,2%, a 2005. godine 63,2%) premašuje onu u Mađarskoj i Bugarskoj, te je slična onoj u Poljskoj i Rumunjskoj. Jaz je prilično značajan u usporedbi sa Slovenijom, Češkom,

Slovačkom i Baltičkim zemljama čije stope aktivnosti se nalaze blizu ili iznad prosjeka EU (70%). U jugoistočnoj Europi samo Albanija, Bosna i Hercegovina i Makedonija imaju niže stope aktivnosti od Hrvatske (European Commission, 2005).

Iz prethodnog grafikona može se zaključiti kako je spolni jaz (razlika u stopama ekonomske aktivnosti muškaraca i žena) u stopama aktivnosti jače izražen u Hrvatskoj (gotovo 11% bodova), nego u starim članicama EU (prosječno 8% bodova). Među odabranom skupinom zemalja Hrvatska je ipak jedina zemlja u kojoj je došlo do blagog porasta ukupne stope aktivnosti, ali i stope aktivnosti prema spolovima u promatranom razdoblju. Najmanja razlika u stopama ekonomske aktivnosti među spolovima prisutna je u Bugarskoj i Sloveniji (oko 10% bodova). Ta razlika se u Sloveniji posljednjih godina sve više smanjuje, a najveće razlike u aktivnosti između muškaraca i žena javljaju se nakon napunjenih 50 godina starosti uslijed različitih uvjeta umirovljenja za muškarce i žene (Bahovec, Vodopivec, Salecl, 2001, 36).

Promatranjem stopa aktivnosti po spolu od 1971. godine u Hrvatskoj primjećuje se pad ekonomske aktivnosti muškaraca koja je 1971. godine iznosila 55,6%, a 2001. godine 50,8% i konstantan porast stope aktivnosti ženskog stanovništva i to od 32,8% u 1971. godini do 37,7% u 2001. godini (vidjeti tablicu 2).

Tablica 2. Stanovništvo u zemlji po spolu i opća stopa aktivnosti stanovništva u Hrvatskoj

	Ukupno	Aktivno stanovništvo	Struktura prema aktivnosti (%)
	Popis 1971.		
UKUPNO	4 169 887	1 819 733	43,6
Žene	1 983 267	1 101 800	55,6
Muškarci	2 186 620	717 933	32,8
	Popis 1981.		
UKUPNO	4 391 139	1 985 201	45,2
Žene	2 106 892	1 171 173	55,6
Muškarci	2 284 247	814 028	35,6
	Popis 1991.		
UKUPNO	4 499 049	2 039 033	45,3
Žene	2 162 155	1 165 728	53,9
Muškarci	2 336 894	874 105	37,4
	Popis 2001.		
UKUPNO	4 437 460	1 952 619	44,0
Žene	2 135 900	1 085 137	50,8
Muškarci	2 301 560	867 482	37,7

Izvor: DZS.

Tendencija rasta stope ekonomske aktivnosti žena opće je potvrđena, a uzroci su dijelom u tome što žene dopunjuju one poslove koje ostavljaju muškarci, bilo zbog ratnih vremena, bilo zbog invaliditeta i ranijeg umirovljenja i sl. Može se zaključiti da je jedan od bitnih razloga za povećanje broja aktivnih žena struktura privrede prema sektorima djelatnosti u Hrvatskoj, tj. visoki udio tercijarnog sektora (Valdevit, 2003, 778). Pored tih razloga, porast obrazovne razine žena i manji broj djece, jednako kao i nužnost stjecanja dohotka, tj. materijalno stanje obitelji, potiču žene na sve veće sudjelovanje u radnoj snazi. Provedeni rezultati istraživanja u Hrvatskoj pokazuju kako je viši stupanj obrazovanja žena u posljednjih pedeset godina utjecao na smanjivanje ukupne stope fertiliteta (Obadić, Čipin, Pripužić, 2007, 10).

U nekim zemljama žene iz različitih razloga (sociokulturnih, socioekonomskih, tradicijskih i dr.) umjesto nezaposlenosti naprosto izabiru neaktivnost. Navedeno osobito vrijedi za dugotrajno nezaposlene starije žene. Dobar primjer tome je Mađarska koja ima nizak udio žena u ukupnoj nezaposlenosti, ali istodobno ima i relativno nisku ekonomsku aktivnosti žena (49,7% u 1996. godini odnosno 55,1% u 2005. godini što je manje nego Hrvatska) (European Commission, 2007).

Zbog demografskih promjena (prvenstveno problema starenja stanovništva) nužno je stoga razmišljati o iskorištavanju resursa kojim raspolažemo u Hrvatskoj, tj. o većoj ekonomskoj aktivnosti žena. Naime, od žena se očekuje aktivnija uloga na svim razinama tržišta rada, te je nužno uspostaviti ravnotežu između svijeta rada i obveza u obitelji. Stoga je nužno posebnu pozornost posvetiti fleksibilnosti, ali i sigurnosti njihova zapošljavanja odnosno kao na primjeru skandinavskih zemalja primijeniti programe *fleksigurnosti* (eng. *flexurity = flexibility+security*). Upravo takvi novi oblici radnih odnosa mogu ublažiti

konflikt suprotstavljenih interesa žene kao majke i supruge i žene kao ekonomski aktivnog člana društva, te u konačnici utjecati na porast ukupne ekonomske aktivnosti stanovništva Hrvatske.

6. Zaključna razmatranja

Nepovoljne demografske tendencije i procesi tijekom 20. stoljeća, 1990-ih su godina poprimili zabrinjavajuće razmjere, čije se gospodarske i društvene posljedice ogledaju u nestašici adekvatne radne snage na tržištu rada. Istovremeno sve moderne ekonomije, pa tako i Hrvatska suočene su s novim izazovima – starenje stanovništva i globalizacija. U ovom radu prikazuju se osnovna demografska kretanja u Hrvatskoj i njihove posljedice na ekonomsku aktivnost stanovništva, te se ukazuje na kritično stanje pojedinih dobnih skupina u usporedbi sa stanjem u starim i novim članicama EU.

Analiza kretanja ukupnog stanovništva Hrvatske pokazuje kako je u posljednjim desetljećima pojačan intenzitet smanjivanja stanovništva Hrvatske. Udio dobne skupine 0-14 u posljednjih pedeset godina smanjio se za 40%, dok se udio dobne skupine 65+ više nego udvostručio u promatranom razdoblju.

Rezultati istraživanja pokazuju da je opadajuća stopa zaposlenosti posljednjeg desetljeća u Hrvatskoj povezana s još uvijek visokom stopom nezaposlenosti i rastućom ekonomskom neaktivnošću. U usporedbi sa starim i novim članicama Hrvatska ima najnižu stopu zaposlenosti izuzevši Poljsku i Bugarsku, a jaz je najizraženiji u osnovnoj dobnj skupini (25-64 godine) za oba spola. Takvo stanje posljedica je i mogućnosti prijevremenog odlaska u mirovinu početkom 1990-ih, povećanim brojem korisnika novčanih naknada za invalide, novčanih naknada za hrvatske branitelje, te rastućim udjelom sive ekonomije i efektom obeshrabrenog radnika.

Uzroci ekonomske neaktivnosti muškaraca su najčešće školovanje i umirovljenje, dok su razlozi ekonomske neaktivnosti za polovicu žena u dobi od 25 do 54 godine obiteljske i kućanske obaveze. Analizirani podaci o ekonomskoj aktivnosti u Hrvatskoj pokazuju iste tendencije kakve se mogu uočiti i u ostalim zemljama Europske unije. U usporedbi s novim članicama EU ukupna stopa aktivnosti u Hrvatskoj u dvije promatrane godine (1998. godine iznosila je 61,2%, a 2005. godine 63,2%) premašuje onu u Mađarskoj i Bugarskoj, te je slična onoj u Poljskoj i Rumunjskoj. Jaz je prilično značajan u usporedbi sa Slovenijom, Češkom, Slovačkom i Baltičkim zemljama čije stope aktivnosti se nalaze blizu ili iznad prosjeka EU (70%). Među odabranom skupinom zemalja Hrvatska je ipak jedina zemlja u kojoj je došlo do blagog porasta ukupne stope aktivnosti, ali i stope aktivnosti prema spolovima u promatranom razdoblju. Zaključuje se, da je sve veći udio žena u aktivnom stanovništvu, te da je sve više obrazovanijih žena i sve veći udio aktivnih žena u tercijarnom sektoru privrede.

Literatura

1. Bahovec, E., Vodopivec, N., Salecl, T. (2001) *Employment and Women's Studies: The Impact of Women's Studies Training on Women's Employment in Europe – Slovenia*; Background Data Report; HPSE-CT2001-00082, December, 2001.
2. Bogunović, A. (2006) *Europska unija – stanje i perspektive*; Ekonomski pregled, 57 (1-2), 31-63.
3. Campbell, C. R., Brue, S. L. (1992) *Suvremena ekonomika rada*, McGraw-Hill, treće izdanje (prijevod MATE, Zagreb, 1993.).
4. CROSTAT (2004) *Rezultati ankete o radnoj snazi – Hrvatska 2003-Europa 2003*; 1244 Statistička izvješća, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2004.
5. DZS – *Statistički ljetopis Republike Hrvatske*, razna godišta, Državni zavod za statistiku, Zagreb.
6. European Commission (2002) *Annual Report – Equal Opportunities for Women and Men in the European Union*; Employment and social affairs, Luxembourg, July 2002.
7. European Commission (2005) *Employment in Europe 2005 – Recent Trends and Prospects*; Directorate – General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit A. 1, September, Brussels.
8. European Commission (2007) *Europe in figures - Eurostat yearbook 2006-07*, Eurostat, Luxembourg.
9. Eurostat (2006) *Firts demographic estimates for 2005*; Statistics in focus; Population and Social Conditions, 1/2006.
10. Gelo, J., Akrap, A., Čipin, I. (2005) *Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske (Bilanca 20. stoljeća)*; Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Zagreb.
11. Kerovec, N. (2003) *(Ne)jednakost žena na tržištu rada*; Revija za socijalnu politiku, Svezak 10, br. 3; 263-282.

12. OECD (2006) *Jobs and incomes – The restated OECD Jobs Strategy*, Employment, Labour and Social Affairs, OECD.
13. Obadić, A., Čipin, I., Pripuzić, D. (2007) *Female labour force participation and fertility in Croatia – what causes what?*, 7th International Conference - Enterprise in Transition, Electronic proceedings of the 7th International Conference, p. 292-295, UDK 339 (063); ISSN 1846-2618, Split-Bol, May 24-26, 2007.
14. Rutkowski, J.J. (2003) *Does Strict Employment Protection Discourage Job Creation? Evidence from Croatia*, Policy Research Working Paper No. 3104, The World Bank, Washington DC, August.
15. Taqi, A. (2002) *Older people, work and equal opportunity*; International Social security review, Vol. 55; 107-120.
16. Toossi, M. (2006) *A new look at long-term labor force projections to 2050*; Monthly Labor Review, November 2006.
17. Yyers, R., Shi, Q. (2007) *Demographic Change and Policy Responses: Implications for the Global Economy*; The World Economy: 537-566.
18. UN (2001) *World Population Ageing: 1950-2050*; Department of Economic and Social Affairs Population Division, Ujedinjeni narodi, New York.
19. Valdevit, M. (2003) *Ekonomska aktivnost ženskog stanovništva Hrvatske*; Ekonomski pregled, 54 (9-10): 760-786.
20. Wertheimer-Baletić (1999) *Stanovništvo i razvoj*, Mate, Zagreb.